

Vilniaus krašto ir Vakarų Baltarusijos lenkų, baltarusių, lietuvių ir žydų bendruomenės istorijos verpetuose 1939–1944 m. Metai ir stereotipai

Tokiu pavadinimu 2004 m. gegužės 27–29 d. Lenkijoje, Balstogės universiteto Istorijos institute vyko tarptautinė konferencija. Universitetas, taip pat jo padalinys Istorijos institutas yra jaunas, įkurtas 1997 m. Varšuvos universiteto filialo bazėje. Ši mokslo ir švietimo įstaiga daug dėmesio skiria regiono, t. y. Balstogės vaivadijos, problemoms, tarp jų ir šio krašto istorijai. Konferencijoje buvo pagerbtas vienas žymiausių Balstogės XX a. istorijos tyrėjų, profesorius habil. dr. Michał Gnatowski, švenčiantis 70-ies metų jubiliejų. Ta proga konferencijos dalyviams buvo pristatytas ir išdalytas istorinių studijų rinkinys „Lenkija ir jos rytų kaimynai XX amžiuje“, kurio dauguma autorių – jubilato mokiniai.

Balstogės universiteto prodekanė, pristatydamą konferencijos temą, teigė, kad Lenkijos rytinių žemių tautinės grupės XX a. viduryje išgyveno audringą istorijos laikotarpį – per penkerius metus (1939–1944 m.) krašto statusas pasikeitė net keturis kartus: Lenkijos valdžią išstūmė sovietinė okupacija, pastarąją keitė naciai, paskui – vėl sovietų valdžia, o Vilniaus miestas ir regionas, pasak pranešėjos, dar pusę metų kentė ir „lietuvių okupaciją“. Šie procesai radikalčiai pasikeitė iki 1939 m. rugsėjo 17 d. šiame krašte vyravusį natūraliai tolerantišką įvairių tautinių grupių – lenkų, baltarusių, žydų, rusų –

būvį, supriešino tautines bendruomenes, sukėlė neapykantos apraiškų.

Pabrėžtina, kad vėliau konferencijoje perskaityti referatai paneigė pranešėjos teiginius apie tautinių santykių idilę, neva tarpusią šiame krašte iki Antrojo pasaulinio karo pradžios.

Konferencijos pranešėjai – jaunesniosios kartos lenkų istorikai iš Balstogės, Liublino, Lodzės, Gdansko, Krokuvos ir Varšuvos universitetų, taip pat du baltarusių istorikai iš Bresto ir Gardino universitetų bei vienas Lietuvos istorikas – Algis Kasperavičius. Šių eilučių autorė konferencijos dalyviams trumpai pristatė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau – LGGRTC) veiklos sritis ir svarbiausius istorinius tyrimus.

Pranešimų lygis buvo įvairus – nuo išsamias studijas apibendrinančių tezių iki proginių pasvarstymų konferencijos tema. Prie pirmųjų reikėtų priskirti habil. dr. Wandos Roman pranešimą „Lietuviai, rusai ir žydai Vilniaus karo komendanto raportuose“, dr. Jaceko Tebinkos „Britų politinio elito požiūris į Lenkijos rytinių sienų problematiką 1939–1945 m.“, dr. Dariuszo Matelskio „„Vakariečių“ stereotipas baltarusių sąmonėje Antrosios Respublikos laikotarpiu“, prof. habil. dr. Maciejaus Szczurowskio „Konvergencija ar koegzistencija? Visuomeniniai san-

tykiai Vilniuje Antrojo pasaulinio karo metais“. Rimtą dalyvių nuotaiką praskaidrino Balstogės universiteto istoriko dr. Krzysztofo Buchowskio pristatyta knyga „„Ponas“ ir „žmogus“. Lenkų ir lietuvių santykiai tarpukario karikatūrose“. Joje pateiktos politinės karikatūros iš Lenkijos periodinės spaudos, kurioje vaizduojamas lietuvis, įvardytas „žmogumi“ (130 paveikslų), ir iš Lietuvos to paties laikotarpio laikraščių bei žurnalų, kur lenkas vaizduojamas kaip „ponas“ (79 paveikslai). Lenkų spaudoje dažniausias lietuvių „žmogaus“ įvaizdis – apšepęs, vyžotas, agresyviai išsivėpęs grobuonis, valantis batus rusui ir vokiečiui bei tykantis nuskriausti lenką, arba klastingieji Voldemaras ir Smetona, rezgantys intrigas prieš lenkus. Lietuvių spaudoje lenkas – „ponas“, uniformuotas, su kardu, riestais ūsais, veidmainis, besikėsintis toliau skriausti lietuvius, atimti Kauną. Autorius šią knygą padovanojo LGGRTC; ją galima rasti Centro bibliotekoje.

Habil. dr. Wanda Roman Lietuvoje žinoma kaip knygų apie 1939–1941 m. lenkų pogrindį Lietuvoje, Vilniaus apskrities karo komendanto pplk. Nikodemo Suliko pogrindžio veiklą ir jo baudžiamąją bylą, 1939–1941 m. internuotus lenkus Lietuvoje autorė.

Jos pranešimo „Lietuviai, rusai ir žydai Vilniaus karo komendanto raportuose“ pagrindinė mintis – lenkų emigracinė valdžia Londone tikėjosi, kad lenkai ir lietuviai kartu stos į kovą prieš SSRS okupaciją, tačiau „[...] lietuviai taip bjauriai elgėsi su lenkais, kad apie jokią bendrą veiklą net negalėjo būti kalbos“. Anot pranešėjos, to priežastys buvo kelios. Vilniuje ir Vilniaus krašte Antrojo pasaulinio karo išvakarėse bei karo metais susidūrė, viena vertus, lenkų ir, kita vertus, lietuvių, rusų, šiek tiek mažiau baltarusių ir kt. tautinių mažumų interesai. Pagal 1931 m. gyventojų surašymą Lenkijoje iš 32 mln. gyventojų 10 mln. buvo ne lenkai. Lietuva niekada nepripažino Vilniaus ir Vilniaus kraš-

to prijungimo prie Lenkijos valstybės – pagal 1928 m. ir 1938 m. Konstitucijas Vilnius buvo Lietuvos valstybės sostinė. Antra vertus, lenkai iki šių dienų, taip pat aptariamuoju laikotarpiu, lietuvius laiko okupantais, neteisėtai šią teritoriją perėmusiais iš sovietinio okupanto ir diskriminavusiais lenkų piliečius. Tačiau jie pamiršta lojalią ir humanišką lietuvių laikyseną vokiečiams parkludžius Lenkiją, taip pat, kad priglaudė kelias dešimtis tūkstančių lenkų civilių ir kariškių pabėgėlių. Po 1939 m. rugsėjo 17 d. įsitraukė trečioji pusė – SSRS. Trumpai aptarusi Vokietijos ir SSRS interesus regione ir jų veiksmus tiems interesams įgyvendinti, t. y. Ribbentropo–Molotovo pakta, autorė pabrėžė, kad nė viena sąmokslininkų pusė neneigė Lietuvos interesų šioje teritorijoje.

Pranešimo autorės tikslas buvo parodyti 1939–1940 m. Vilniaus krašte gyvenusių įvairių tautinių grupių santykius bei jų vertinimus, atsispindinčius pplk. N. Suliko raportuose (jų buvo 10), siųstuose karinei lenkų vadovybei Prancūzijoje ir Anglijoje. Ji taip pat siekė išsiaiškinti, ar N. Suliko raportai turėjo įtakos emigracinės Lenkijos valdžios konceptualiems sprendimams kuriant pogrindžio struktūras Vilniuje, siunčiant joms užduotis bei numatant būsimus Lietuvos ir Lenkijos santykius po karo, o jei turėjo, tai kiek. N. Sulikas, pagal kilmę totorius ir Želigovskio maršo į Lietuvą dalyvis, gerai žinojo lietuvių ir lenkų konflikto esmę [aišku, iš Lenkijos pozicijų. – B. B.]. Vilnius, į kurį N. Sulikas atvyko 1939 m. gruodį, buvo jau lietuvių rankose. Tai, kad Vilnius atiteko Lietuvai, Lenkijos oficialios institucijos vertino gana santūriai ir net buvo ieškoma galimybių naujiems valstybių ryšiams (Lenkijos užsienio reikalų ministras Augustas Zaleskis 1939 m. spalio 31 d. Paryžiuje susitiko su Lietuvos užsienio reikalų ministru Petru Klimu). Visos Vilnijos pogrindžiui siunčiamos direktyvos draudė imtis karinių veiksmų prieš lietuvius. Tokia pozicija buvo nepriimtina vietiniams lenkų pogrindžio

veikėjams, kurie skausmingai ištvėrė lietuviškos valdžios atėjimą.

Pirmajame raporte N. Sulikas rašo, kad jo vadovaujama organizacija (Ginkluotojo pasipriešinimo sąjunga) mėgino palaikyti gerus santykius su lietuviais, bet esą tai pasirodė neįmanoma: „[...] lietuviai vis stipriau vykdo antilenkišką veiklą, užima svarbius privačius objektus, visur diegia „saviškių“ sistemą, naktimis naikina lenkų valstybinius simbolius, pavyzdžiui, nuo Aušros vartų nukabino lenkų herbą“. Raportuose skiriami vietos lietuviai ir „okupantai“ – atvykusieji iš „Kauno“ Lietuvos.

N. Suliko nuomonė, kad lenkų bendruomenė po pirmosios sovietinės okupacijos su palengvėjimu pasitiko lietuvių valdžią, bet vėliau dėl lietuvių šovinizmo buvo nusiteikusi taip pat priešiška ir prieš sovietus, ir prieš lietuvius, reiškama beveik visuose raportuose. W. Roman pažymi, jog lenkai patyrė per daug skaudžius NKVD smūgius, kad džiaugtųsi Lietuvos okupacija*. Raportuose su nusivylimu pabrėžiama, jog lietuvių visuomenė suskilo į dvi dalis – provokišką ir prorusišką, bet trūko proletuviškos orientacijos, todėl „[...] Kaunas masiškai ir su tam tikru entuziazmu palindo po sovietiniu jungu [...]. Sovietai ten turi daug atsidavusių šalininkų“. Pranešėjai tokie pastebėjimai atrodo pernelyg skuboti ir karštligiški, paveikti konfrontacijos su agresyviu lenkų pasipriešinimu lietuvių valdžiai 1939 m. rudenį. Kituose raportuose lietuviai vertinami dar griežčiau: „Lietuviai nieko nepasimokė ir nors nuolankiai pasidavė bolševikų jungui, vis dėlto jų orientacija provokiška, o politika – neapykanta lenkams. Jie [lietuviai] ėmėsi vaidmens siundyti bolševikų šunis ant engiamų lenkų“. Neapykanta sovietiniam okupantui čia aiškiai perkelta lietuviams, kuriems užuojauta dėl bendro likimo truko labai trumpai.

1940 m. rugpjūčio–rugsėjo raportuose pabrėžiama, kad „lietuvių orientacija 100 proc. yra provokiška“, nors lietuviai „neapkenčia bolševikų, bet pasyviai atsiduoda režimui“. Nepaisant tokių nepalankių vertinimų, Vilniaus lenkų pagrindis pabrėžė, kad kovoje prieš bolševikus yra galimybių bendradarbiauti su lietuviais, ypač kariškiais ir inteligentija. Autorė daro prielaidą, kad bendradarbiavimo iniciatyva kilo iš lietuvių pusės, nes lenkų laikysena buvo itin santūri, jie lūkuriavo. Raportuose pabrėžiama, kad lietuvių neapykanta lenkams tuo laikotarpiu buvo tokia pat, kaip lietuvių okupacijos mėnesiais. Londonas informuotas, kad Vilnijos kaimuose auga „neapykanta lietuviams ir panieka bei priešiškas bolševikams“, ir toks nusiteikimas paplitęs tarp visų tikėjamų ir tautybių žmonių, išskyrus baltarusius. Rusai su jais koketavo pirmosios sovietinės okupacijos mėnesiais, nes Vilniaus kraštą planavo prijungti prie BSSR. Tačiau vis dėlto raportuose apie baltarusius rašoma palankiai, paaiškinant, kad dauguma jų kalba taip: „[...] ko lenkai su mumis nesugebėjo padaryti per 20 metų, tą bolševikai padarė per kelis mėnesius – dabar mes visi lenkai [...]“. N. Suliko 1940 m. kovo mėn. raporte teigiama, kad baltarusių bendruomenė, anksčiau kovojusi dėl baltarusiškų mokyklų, dabar kovoja dėl lenkiškų mokyklų, ir tik dėl bendros tvirtos pozicijos lenkiškos mokyklos dar nelikviduotos. Tame pačiame raporte jis daro išvadą, kad „Vilnijos teritorijoje baltarusių problemos neegzistuoja. Jie mums neturi jokios vertės – yra neorganizuoti, nieko neveikia“.

Raportuose pateikiama informacijos ir apie žydų bendruomenę, kurios proletariatas (kairioji ir sionistinė jų dalis) džiaugsmingai sutiko Raudonąją armiją (toliau – RA), o jaunimas itin entuziastingai įsitraukė į sovie-

* Huverio fondo medžiaga (kopijos saugomos KARTOS archyve Varšuvoje) liudija ką kita.

tinį gyvenimą. Ypač daug neigiamų emocijų lenkams sukėlė Vilniaus žydai, susiję su Bundu. Jie dar prieš įžengiant RA į Vilnių kartu su Vilniaus komunistų veikėjais suformavo milicijos būrius. Antrą kartą rusams užėmus Vilnių 1940 m. birželio 15 d., aktyvūs vietiniai komjaunuoliai platino atsišaukimus, skatinančius daugiau lenkų verbuoti į komjaunimą, nes jame vien žydai ir baltarusiai. Pagal N. Suliko raportus, panašiai buvo ir Lietuvoje: sovietinėje milicijoje daugiausia buvo lietuvių (buvusių policininkų), baltarusių ir žydų.

Autorė atkreipė dėmesį į kituose šaltiniuose minimą lenkų ir žydų dialogą kilus Antrajam pasauliniam karui, kai Vilniuje atsirado daug šios tautybės pabėgėlių iš Lenkijos. Ji aptarė lenkų ir žydų bendradarbiavimą kovoje su Lietuvos valdžia. Lenkai suėmė organizaciją „Lyga“, kuri turėjo įtikinėti lenkus bendradarbiauti su žydais. N. Suliko raportuose apie žydus užsimenama retai. Iš pradžių rašoma palankiai, nes jie rėmė lenkų reikalavimus palikti lenkiškas mokyklas Vilniuje (1940 m. rugpjūčio raportas). Vėlesniuose raportuose pabrėžiama, kad greta bolševikų ir „paraudonavusių“ lietuvių į lenkų engėjų gretas stėjo ir „paraudonavę“ žydai (1941 m. vasario mėn. raportas). Po kelių sovietinės okupacijos mėnesių žydai apibūdinami dar blogiau: „Žydai be atodairos ir išlygų bendradarbiauja su bolševikais visose ūkinio ir politinio gyvenimo srityse“.

N. Suliko raportuose atsispindi Vilnijos lenkų reakcija į RA kariškius. Į juos buvo žvelgiama iš aukšto, pabrėžiant savo kultūros ir ekonomikos pranašumą. Jiems sovietai atrodė mažiau pavojingi už vokiečius. Raportuose daug rašoma apie kareivių skurdą, jų elgesį parduotuvėse. Raportai rodo, kad į Londoną visą laiką buvo perduodama informacija apie RA ginkluotę, buvimo vietos pasikeitimą, bet RA karinis pajėgumas vertinamas neigiamai.

W. Roman nuomone, iki karo lenkų pagrindis neįvertino NKVD pavojingumo ir galios. Tai turėjo tragiškų padarinių: 1941 m. pavasarį buvo suimta apie 300 lenkų pagrindžio narių.

Kaip Londone buvo reaguojama į šiuos raportus?

Pirmiausia visaip ne taip, kaip tikėjosi raportų autoriai. Tai ypač išryškėjo aptariant santykius su lietuviais: emigracinei vyriausybei nedarė įspūdžio informacija apie neva antilenkiškus, šovininčius lietuvių veiksmus, o ginkluotos akcijos prieš lietuvius net buvo draudžiamos. Tikriausiai taip tikėtasi užmegzti ryšius su lietuvių emigracija. Savo ruožtu gen. Roweckis įsakė pplk. N. Sulikui bendradarbiauti su lietuviais.

Išvadose teigiama, kad dauguma N. Suliko raportų grindžiami blaiviu protu, konkretūs, juose vengta subjektyvių emocijų ir radikalių formuluočių. Tačiau visai kitaip apibūdinami tautiniai santykiai. Rusai – okupantai, žiauresni net už vokiečius, todėl baimę ir panieką jiems lengva suprasti. Sudėtingiau vertinti N. Suliko raportuose perteiktą Vilnijos lenkų požiūrį į lietuvius. Anot autorės, labai skaudžiai reaguota į lietuvių šovinizmą ir iš to kylantį elgesį su lenkais. Žydų ir baltarusių kolaboravimas su okupantais nestebino lenkų, todėl jie raportuose minimi labai retai.

W. Roman nuomone, geriausiai santykius tarp Vilnijos tautinių bendruomenių ir sovietų okupantų viename iš raportų apibūdino pats N. Sulikas: „Atėjo kažkas svetimais. Atnešė svetimais, nesuprantamas pažiūras, svetimais gyvenimo formas, papročius, elgesio normas. Ta svetimybė buvo labai nemiela, ne mūsų [čia ir kitur pabraukta N. Suliko. – B. B.], tai reiškia – priešiška. Be to, mūsų tai buvo nei lenkiška, nei lietuviška, nei baltarusiška, nei žydiška; mūsų – tai mūsų visų bendra, paprastiausiai mūsų, ir baigta“.

Dr. Jacek Tebinka iš Gdanskio universiteto Didžiosios Britanijos diplomatinuose archyvuose tyrinėjo britų politinio elito požiūrį į Lenkijos rytinių sienų problematiką 1939–1945 m. Jo pranešimą konferencijos dalyviai sutiko nevienareikšmiškai, nes jis paneigė lenkų visuomenėje tebevyraujančią nuomonę dėl rytinių Lenkijos sienų iki 1939 m. legitimumo. Didžiųjų Vakarų valstybių politikai niekada nebuvo *de jure* pripažinę Lenkijai jos užgrobtų teritorijų. Tikraja Rusijos, vėliau SSRS ir Lenkijos siena jie laikė Kerzono (Curzon)* liniją. Pranešėjo nuomone, iš kur atsirado šis požiūris, reikėtų ieškoti Lenkijos ir Rusijos politikų vaizdiniuose, kuriuos jie susikūrė ankstesniais savo veiklos metais. Dauguma britų politikų, dariusių didelę įtaką sprendimams, susijusiems su Lenkijos reikalais Antrojo pasaulinio karo metais (pavyzdžiui, Neville Chamberlainas, Winstonas Churchillis, Klementas Attle, Halifaksas) buvo gimę paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais. Tik užsienio reikalų ministras Antonis Idenas buvo jaunesnis ir vienintelis iki karo lankęsis Varšuvoje. Panašaus amžiaus buvo ir dalis aukštesniojo bei vidutiniojo rango britų diplomatų, kurie per karą buvo gana įtakingi Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijoje.

Kai šie politikai ėjo aukštuosius mokslus, Europos žemėlapyje Lenkijos valstybės neegzistavo. Lenkijos Karalystės rytinė siena su Rusijos imperija buvo nustatyta Vienos kongrese 1815 m. Anglų politikai ir spauda likusias Romanovų imperijoje lenkų žemes dažnai vadino „Russian Poland“. Nepriklausomos Lenkijos atsiradimas XX a. pradžioje suardė Europos *status quo*, ir tai nebuvo paranku Didžiajai Britanijai.

Ši nuomonė, įaugusi į politikų Lenkijos teritorijos sampratą, buvo labai stabili. Karo metais Lenkijos vyriausybė Londone spau-

dė atsisakyti rytinių žemių iki Kerzono linijos, kaip kompensaciją gaunant Vakaruose Vokietijos žemių. Pavyzdžiui, 1942 m. gegužės 21 d. Londone Lenkijos premjerui buvo tiesiai sakoma: „Žemės į rytus nuo Kerzono linijos yra iš esmės ginčytinos, nes ten gyvena įvairių tautybių žmonės – lenkai, ukrainiečiai, baltarusiai. Tokių žemių prijungimą mes vadiname imperializmu, o norint būti imperialistu, pirma, reikia turėti jėgos, antra, mokėti valdyti. Jėgos jūs neturite, todėl savo imperialistinius tikslus norite įgyvendinti mūsų rankomis“.

Sienų klausimu politinis klimatas nebuvo palankus Lenkijai, ypač po Stalingrado mūšio padidėjus simpatijoms SSRS.

Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija 1943 m. pradžioje dar nebuvo sukūrusi Lenkijos sienų koncepcijos, o leiboristai – Hugas Daltonas ir Arturas Greenwoodas – rėmė Lenkijos sienų išplėtimą į vakarus, iš Vokietijos žemių iškeliant vietos gyventojus. Lenkijos atstovas Račinskis Londone šį požiūrį vertino taip: „Jų nuomonė yra daugiau nei asmeninė, todėl ją reikėtų vertinti kaip bendrą anglų politinių sluoksnių nuomonę, kurioje Lenkijos plėtimasis į vakarus, prijungiant Vokietijos žemes, yra giliai įsišaknijęs“.

1943 m. kovo mėn. W. Churchillis po A. Ideno pokalbių su Theodoru Rooseveltu Vašingtone vėl susidomėjo Kerzono linija. Jis buvo įtikintas, kad į rytus nuo šios linijos yra nelenkiškos žemės. Priimant tokią Rusijos ir Lenkijos sienos koncepciją, reikėjo rasti Lenkijai kompensaciją, ir jis 1943 m. kovo 22 d. užsakė informaciją apie Oderio liniją, kaip būsimą Lenkijos ir Vokietijos sieną vakaruose.

1943 m. pavasarį Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija ieškojo naujos Lenkijos ir Rusijos sienos pagrindimo, o

* Laikinoji Lenkijos ir Rusijos siena, nustatyta Paryžiaus taikos konferencijoje 1919 m. gruodžio 8 d. Vėliau, 1920 m. kilus karui tarp Sovietų Rusijos ir Lenkijos, Anglijos užsienio reikalų ministras George'as Nathanielis Curzonas siūlė ją pripažinti *de jure*.

A. Idenas mėgino išsiaiškinti Vašingtono požiūrį į Kerzono liniją. JAV nuomonė britams buvo labai svarbi. SSRS nutraukus santykius su emigracine Lenkijos vyriausybe Londone, britai galutinai apsisprendė priversti lenkus daryti teritorines nuolaidas Rytų kaimyno naudai, kad, pasibaigus karui, galėtų atnaujinti diplomatinis santykius ir turėtų galimybę grįžti į savo šalį. Anglai 1943 m. neižvelgė Maskvos siekių okupuoti ar bent galutinai sovietizuoti savo kaimynus; jiems atrodė, kad Maskvą tenkintų tik jiems palankus režimas kaimyninėse šalyse. Londone įsivaizduota, kad Rusija neturi daug galimybių išsiplėsti į Vidurio Europą, todėl britai nesistengė priešintis J. Stalino teritoriniams planams. Kerzono linijos laikymas Lenkijos ir Rusijos siena daugiau buvo politinis sprendimas, nors neva buvo grindžiamas etnografiniais kriterijais. Taip pat turėjo įtakos istorinis veiksnys – Didžioji Britanija po Pirmojo pasaulinio karo pripažino Kerzono liniją kaip rytinę Lenkijos sieną, bet nebuvo kreipiamas dėmesys į to meto aplinkybes. Anot J. Tebinikos, rusams nuolat kartojant šiuos argumentus, britų politikai į juos žvelgė nekritiškai.

Planą palenkti Lenkijos vyriausybę Sovietų Sąjungai atiduoti rytines žemes, W. Churchillis po svyravimų patvirtino konferencijoje Kvebeke 1943 m. vasarą, Didžiojo trejeto susitikimo Teherane išvakarėse. Pranešėjas pabrėžė, kad W. Churchillis kaip premjeras turėjo įprotį apsieiti be Užsienio reikalų ministerijos pagalbos, todėl su J. Stalinu svarstydamas Kerzono liniją nieko nereikalavo Lenkijos naudai. Taip jis iš britų atėmė ir šaip jau nedideles galimybes sužinoti J. Stalino aneksinius planus ir neiškovojo net minimalių garantijų Lenkijai, kad ji liktų nepriklausoma nuo SSRS.

Pranešėjas nurodė ir kitas priežastis, kodėl 1943 m. nustatant sienas Lenkijos niekas nepalaikė – Londono vyriausybė nesugebėjo rasti Anglijoje šalininkų savo interesams ginti. Lenkų pusei nepavyko pasiekti tokios

sėkmės kaip 1942 m. pavasarį, kai buvo susidariusi grupė parlamentarų, nusiteikusių nepripažinti SSRS prieš karą okupuotų teritorijų, ypač Baltijos valstybių užgrobimo.

Bydgoščiaus Kazimiero Didžiojo akademijos prof. habil. dr. Adamas Sudolas kalbėjo apie Lenkijos diplomatinių tarnybų Vakarų valstybėse reakciją į SSRS veiksmus rytinėse Lenkijos vaivadijose prasidėjus Antrajam pasauliniam karui. Jis šiuo aspektu tyrė JAV, Kanados, Anglijos diplomatinis archyvus. Labai įdomios ir dar mažai istorikams žinomos medžiagos pranešimo autorius rado prieškarinio Lenkijos užsienio reikalų ministro vadovo Jozefo Becko archyve, kurį jo sūnus neseniai padovanojo Lenkijai. Jo nuomone, Lenkijos diplomatai Vakarų valstybėse, taip pat emigracijos organizacijos nepakankamai operatyviai reagavo į Sovietų Sąjungos agresiją, dar mažiau dėmesio skyrė okupantų vykdomam visuomenės sovietizavimui užgrobtose žemėse. To priežastys, anot pranešėjo – veiksminga J. Stalino aplinkos propaganda bei politikų, esančių emigracijoje, nesusižadymas, kokia yra padėtis. Buvo tik du diplomatiniai demaršai: Prancūzija ir Didžioji Britanija įteikė Sovietų Sąjungai protesto notas dėl agresijos prieš Lenkiją 1939 m. rugsėjo 17 d., o Prancūzijoje tebeveikianti okupuotos Lenkijos diplomatinė tarnyba įteikė protesto notą Lietuvos Respublikai dėl SSRS ir Lietuvos draugystės sutarties ir Vilniaus krašto gražinimo Lietuvai...

Amerikos lenkų politinė dezorientacija nuo 1939 m. rudens tęsėsi iki 1942 m. pavasario ir buvo veikiama pataikūniškos Didžiosios Britanijos bei JAV laikysenos Kremliaus atžvilgiu, taip pat šių įtakų akiratyje atsidūrusios Lenkijos emigracinės vyriausybės Londone. Neskaidri didžiųjų Vakarų valstybių politinių veikėjų pozicija SSRS okupuotų teritorijų atžvilgiu pirmiausia klaidino JAV lenkų emigracijos vadovus, kurie nesąmoningai menkino sovietų valdžios priešišumą Lenki-

jai. Tačiau lenkų emigracinės visuomenės požiūris į rytinių žemių sovietizaciją ir depolonizaciją, svetimos visuomeninės-politinės bei ekonominės sistemos diegimą buvo griežtesnis. Visuomeninės organizacijos emigracijoje, nepaisant akivaizdaus susiskaldymo viduje idėjiniu-politiniu pagrindu, tarptautiniuose forumuose stengėsi viešinti gyvybiškai svarbius Lenkijos ir lenkų interesus. Tačiau trūko vieningo veiksmų plano, vienos strategijos ir taktikos, nes stiprus visuomenės susiskaldymas neleido konsoliduoti jėgų ir priemonių aktyviems politiniams veiksams ar propagandinėms akcijoms.

Nepaisant politinių pažiūrų skirtumų lenkų emigracijoje, rytinių žemių klausimas buvo vertinamas taip pat. Ir prezidento Augusto Zaleskio šalininkai, ir jo oponentai, susibūrę Lenkijos Sąjungoje, tvirtino, kad rytinė Lenkijos siena po karo turi būti tokia kaip iki SSRS agresijos 1939 m. rugsėjo 17 d.

Todėl, pranešėjo nuomone, Lenkijos rytinių teritorijų likimas buvo viena iš itin sudėtingų ir opių problemų, kurias Lenkijos vyriausybės kabinetai turėjo kelti, analizuoti bei vertinti ištiesus dešimtmečius iki pat 1990 m.

Prof. habil. dr. Maciejaus Szczurowskio pranešime buvo pateikta Vilnijos visuomeninių santykių analizė Antrojo pasaulinio karo metais ir mėginta atsakyti į klausimą: ar šiame krašte lenkų ir lietuvių santykių pobūdį galima apibūdinti kaip konvergenciją, ar kaip koegzistenciją. Konvergencijos (skirtumų mažėjimo, suartėjimo) požymių autorius ieško ideologiniuose, politiniuose, ūkiniuose, visuomeniniuose ir kultūriniuose santykiuose tarp skirtingų tautinių grupių, gyvenusių apibrėžtoje teritorijoje. Koegzistencija šiuo atveju laikoma bendrabūvio sąlygos.

Apibrėžęs Lietuvos ir Lenkijos geopolitinę padėtį ir bendrą abiejų valstybių istoriją bei ypatingą Vilniaus vaidmenį, autorius daro prielaidą, kad Vilnija ilgai egzistavo grindžiama tolerancija.

1918 m., po daugiau kaip šimto metų nelaisvės abi valstybės paskelbė nepriklausomybę, kurios pirmi treji metai – nesibaigiantys konfliktai ir diplomatinėje, ir politinėje-karinėje srityse. Valstybiniai santykiai beveik nebuvo taikomi visuomenei, nors abiejų valstybių valdžios siekė daryti įtaką savo tautų opinijai. Lenkijoje buvo diegiama nuomonė, kad Vilniaus krašto problema yra išspręsta. Lietuvos valdžia pabrėžė pavojų, gresiantį iš Lenkijos pusės, ir tarpusavio santykiams normalizuoti kėlė būtiną sąlygą – Vilnią grąžinti Lietuvai. Lenkų nacionalistai Vilnių laikė Želigovskio atgauta, iš tikrųjų jiems priklausančia viena iš pasienio provincijų. Lietuvių nacionalinė ideologija buvo grindžiama iliuziniu šūkiu: „Atsiimti Vilnių!“ Pranešėjo nuomone, iliuziniu todėl, jog reikėjo turėti labai lakią fantaziją, kad tikėtum galimybe sulietuvinti Vilniaus kraštą.

Lenkų ir vokiečių karas Lietuvai nebuvo netikėtas, todėl saugumo sumetimais nutarta laikytis neutralumo politikos. Tačiau Lietuva neilgai nuosekliai laikėsi šių nuostatų. Nepaisant politikų vertinimų, deklaracijų ir sprendimų, nuo pat karo pradžios Lietuvos visuomenėje stiprėjo simpatijos lenkams. Ankstyvą 1939 m. rugsėjo 19 d. rytą Vilniaus gatvėse pasirodžiusius RA karių miestiečiai sutiko susidomėję, bet šaltai, net priešiška. Tik žydai, ypač iš nepasiturinčiųjų sluoksnių, rusus sutiko entuziastingai, kaip išvaduotus. Tai labai supriešino Vilniaus visuomenę ir nuteikė lietuvius ir lenkus prieš žydų bendruomenę. Tokias nuostatas dar labiau sustiprino privilegijuota žydų padėtis sovietinės okupacijos metu (iki karo jie sudarė trečdalią Vilniaus gyventojų). Autorius daro išvadą, kad Vilniaus visuomenę pirmiausia suskaldė ne lietuviai, rusai ar baltarusiai, o būtent žydai.

Iki 1939 m. spalio 26 d. Vilnių ir kraštą valdė rusai šią teritoriją laikė Vakarų Baltarusijos dalimi. Iki spalio 10 d. rusai siekė ne tik sovietizuoti valdymą, bet ėmė tiesiog

grobti ir naikinti visuomenės bei žmonių turta, fabrikus, ligonines, parduotuves, archyvus, muziejus ir t. t.

1939 m. spalio 26 d. į Vilnių įžengė Lietuvos kariuomenė, kurią lenkai sutiko su viltimi, kad grįžta civilizuotas gyvenimas. Ir sovietinę, ir lietuvių okupaciją vietiniai lenkai laikė laikinu reiškiniu. Išnyko NKVD sukelta areštų baimė. Palyginti su NKVD ir vėliau gestapo elgesiu, Lietuvos saugumas nevykdė eksterminacijos akcijų lenkams. Gyvenimas Vilniuje greitai normalizavosi. Gavus leidimus rinktis per Vėlines ir lapkričio 1 d. Rasų kapinėse, susibūrimai virto antilietuviškomis manifestacijomis. Nors vyko normalus kultūrinis gyvenimas, ėjo lenkiški laikraščiai, veikė visuomeninės organizacijos, nebuvo lenkų persekiojimo, juolab eksterminacijų, stiprėjo antilietuviško pagrindžio veikla, lenkų jaunimas rengė demonstracijas prieš lietuvių valdžią. Iki 1940 m. liepos, nepaisant antilenkiškų iniciatyvų [jų autorius nesukontretino. – B. B.], lietuviškoji tautinė mažuma buvo draugiškai nusiteikusi, teikė pagalbą pabėgėliams. Autorius pripažįsta, kad lenkai daug kartų provokavo jei ne susidūrimus, tai konfliktus su okupacine valdžia.

Lietuvos politikoje vis labiau ryškėjo antilenkiškumas, neatitinkantis tarptautinės teisės normų. Skubūs lietuvių administracijos veiksmai gal ir neturėjo tikslo sulietuvinti Vilniaus kraštą, bet buvo antilenkiško pobūdžio, blogai parengti, nekoordinuoti ir diletantiški, vykdomi pagal Rusijos bei Vokietijos reikalavimus. Pranešėjas pabrėžė, kad toks lietuvių elgesys vietinėje lenkų bendruomenėje įtvirtino lietuvių nacionalisto stereotipą: jis nelabai nuovokus, niekina viską, kas yra lenkiška, bet kartu ir nesuvokia, kodėl taip elgiasi.

Sovietams okupavus Lietuvą, LSSR komunistinė valdžia į Vilniją kreipė ypač daug dėmesio. Visi šio krašto gyventojai iš karto buvo pripažinti SSRS piliečiais nuo Lietuvos respublikos prijungimo prie SSRS die-

nos. Karo pabėgėliams SSRS pilietybės dekretas iš pradžių nebuvo taikomas. Vėliau, 1940 m. gruodį, siekiant suregistruoti pabėgėlius, paskelbtas įsakas, kuriuo „pabėgėliams iš buvusios Lenkijos“ suteikiama SSRS pilietybė. Iki 1941 m. kovo vidurio NKVD užregistravo 21 tūkst. pabėgėlių, 13,2 tūkst. sutiko priimti SSRS pilietybę ir gavo sovietinius pasus. Dauguma lenkų atsisakė SSRS pilietybės, nes piliečiai privalėjo tarnauti RA.

Nuo 1940 m. vasaros NKVD suaktyvino represijas. Vilniaus milicijos ir saugumo agentūros aparatas buvo gausus. Jame dirbo ne tik užverbuoti lenkai, bet ir vietinių tautinių mažumų atstovai: žydai, baltarusiai, ukrainiečiai, tiksliau – šių tautybių liumpenproletariškoji dalis, kurią buvo lengva privilegijuoti populistiniais šūkiomis. Lenkų laikysena ir pagrindžio veikla sovietinį represinį aparatą paskatino aktyviems veiksams. Pagrindžio atstovai taip pat dažnai veikė lengvabūdiškai, neapgalvotai.

Antrosios sovietinės okupacijos metu gyventojų tautinė sudėtis jau buvo smarkiai pasikeitusi, išryškėjo tautinių grupių poliarizacija. Neproporcingai išaugo rusų tautybės gyventojų skaičius (kariuomenėje, milicijoje, kitose valdžios struktūrose dominavo rusai), į okupantų pusę akivaizdžiai stėjo didžioji dalis žydų tautinės grupės gyventojų. Kai 1941 m. birželio 22 d. Vokietija užpuolė SSRS ir pasikeitė okupantas, Vilnijos gyventojams atsirado galimybė išsigelbėti: nors perpildyti Vilniaus kalėjimai buvo ruošiami evakuacijai, išvežti spėta tik tris sunkvežimius su kaliniais.

Vokiečių armijos įžengimas į Vilnių lenkams buvo ne mažiau bjaurus vaizdas nei rusų prieš dvejus metus, o lietuviai vokiečius sutiko su gėlėmis. Nacių okupacija prasidėjo Vilniaus žydų pogromu, kuriame, anot pranešėjo, negarbingą vaidmenį atliko lietuviai, ir pasibaigė 1943 m. rudenį Vilniaus geto sunaikinimu. Lietuviai rėmė vokiečių kovą su rusais. Autorius ypač pabrėžė, kad tokį lietu-

vių apsisprendimą jis laiko politiniu konjunk-
tūrizmu ir jo neįtikina paaiškinimai, esą lie-
tuvų simpatijas vokiečiams nulėmė neapy-
kanta SSRS, kuri sugriovė Baltijos tautų, va-
dinasi, ir Lietuvos nepriklausomybę.

Pranešėjas teigė, kad daugumos Vilnijos
lietuvų provokiška orientacija labai sunkino
lenkų pasipriešinimo judėjimą Vilniaus kraš-
te. Vokiečių okupacija paaštrino tautinius
konfliktus iki brožudiškos ginkluotos kovos.
Čia pranešėjas labai neigiamai įvertino gen.
Povilo Plechavičiaus Vietinės rinktinės kovas
su Armija krajova. 1944 m. vasarą artėjant
antrajai sovietinei okupacijai Vilniaus krašto
lenkai ir lietuviai jau buvo susipriešinę. Len-
kai dar puoselėjo viltis Vilniaus kraštą sugrą-
žinti Lenkijai, nors nuo vokiečių išlaisvintas
Vilnius tapo LSSR sostine. Karas ir okupa-
cijos Vilnijos gyventojus suskirstė pagal tau-
tybes. 1944 m. vasarą sovietinis politinis-par-
tinis aparatas išnaudojo vietinių lenkų ir lie-
tuvų nacionalizmą, stiprino susipriešinimą.

Konvergencijos elementai Vilnijos dau-
giatautėje visuomenėje karo metais – tai
skirtingi požiūriai į vienus ar kitus okupan-
tus ir beatodairiškas siekis įgyvendinti savo
tautos interesus, neatsižvelgiant į kitas visuo-
menės grupes. Tai prieštarauja konvergenci-
jos teorijai. Autorius daro išvadą, kad visuo-
meniniai santykiai Vilniaus krašte Antrojo
pasaulinio karo metais turėjo tik koegzisten-
cijos požymių.

**Dr. Dariuszo Matelskio iš Poznanės uni-
versiteto** pranešimas „„Vakarėčių“ stereoti-
pas baltarusių sąmonėje Antrosios Respub-
likos laikotarpiu“ įdomus tuo, kad paneigė
kelių pranešėjų teiginius, esą iki Antrojo pa-
saulinio karo pradžios rytiniuose Lenkijos
pakraščiuose vyravo tautinė tolerancija, ne-
buvo priešiško ir diskriminacijos.

Autorius apžvelgė daugianacionalinės
Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) re-
liginę bei kultūrinę raidą, išryškindamas tau-
tinį aspektą. Jis pažymėjo, kad Baltarusijoje ir

Ukrainoje tautos orumo žadintojai visuomet
buvo provakarietiškai orientuotų grupių ir re-
gionų atstovai, nes rūpestis dėl tautinės tapa-
tybės yra būdingas europinės kultūros bruo-
žas. Vakarietiška orientacija, kurią pranešėjas
vadino okcidentalizacija, buvo būdas išskirti
baltarusius kaip tautą ir atskirti juos nuo pa-
vojingiausio ATR kaimyno – absoliutizmo ir
centralizmo tvirtovės – Rusijos imperijos.

Baltarusių kultūra buvo dirbtinai atskirta
nuo lenkų Rusijos carui uždraudus bet kokius
tekstus spausdinti baltarusių kalba. Tad, pa-
sak autoriaus, nėra ko stebėtis, kad kultūri-
nis šios tautos atsilikimas nemažėjo, o XX a.
net didėjo. Tokios aplinkybės buvo palankios
tik rusifikacijai plisti. Iš to kilo ir baltarusių
problema: kaip apibrėžti savo tėvynę.

Po Pirmojo pasaulinio karo ši padėtis pa-
sikeitė. Nors šalis buvo okupuota vokiečių,
1918 m. kovo 25 d. ji paskelbta nepriklausoma
Baltarusijos liaudies respublika. Lietuva
pasiūlė baltarusiams prisijungti Gardino sri-
tį, jeigu jie sudarys valstybinę sąjungą su Lie-
tuva, bet ne su Lenkija. Jiems žadėta, kad ten,
kur dominuoja baltarusių tautybės gyventojai,
lietuvų valdininkai netrukdyt kurti jų orga-
nizacijoms. Lenkai, norėdami JAV paramos
jų siekiui atkurti tokią Lenkijos teritoriją, ko-
kia ji buvo iki paskutinio padalijimo, memo-
riale JAV prezidentui Woodrowui Wilsonui
rašė: „Baltarusiai iš prigimties yra labai pa-
syvūs, joks nacionalinis judėjimas nevyksta;
net nėra baltarusių literatūros užuomazgų“.
Tai akivaizdžiai neatitiko tikrovės, nes balta-
rusiai ne tik turėjo stiprų tautinį sąmoningumą,
bet ir siekė valstybingumo.

Taip pat Juzefo Pilsudskio planuose at-
kurti Lenkiją 1772 m. sienomis nebuvo net
užuominos apie Baltarusijos tautinius sie-
kius. Neapykantą šioms idėjoms dar sustip-
rino lenkų kariuomenės veiksmai Baltarusi-
joje, kaip nugalėtame krašte. 1919 m. vasarą
sustiprinta baltarusiškų leidinių cenzūra, už-
draustas net prolenkiškas laikraštis „Bielo-
ruskaja žyčia“.

Gardino sritį prijungus prie Lenkijos pagal Rygos taikos sutartį (tarp Lenkijos ir Sovietų Sąjungos 1921 m. kovo 18 d.), jos gyventojai baltarusiai pasijuto kultūriškai svetimi. Lenkų administracija juos laikė analfabetais, nes jie nemokėjo lenkiškai. Tai buvo viena priežasčių, paskatinusi antivalstybinio baltarusių pogrindžio kūrimąsi. Tačiau būta ir kitokio požiūrio, kaip rašė „Bialoruskij Zvon“: „[...] yra baltarusių, kurie nepasitiki savo tautos jėgomis. Jie sutinka, kad mūsų žemė būtų padalyta ir Vilnius su Vakarų Baltarusijos žemėmis atiduotas Lietuvai arba Lenkijai, [...] mes Vilniaus neatiduosime niekam [...], baltarusių demokratai turi iškelti savo senąją Vyties vėliavą, didįjį nepriklausomybės simbolį“.

Antroji Respublika buvo ne tik lenkų tėvynė. Tačiau po 1926 m. J. Pilsudskio perversmo politika tautinių mažumų atžvilgiu pasikeitė, jos tikslas tapo tautinių mažumų asimiliacija. Buvo reikalaujama, kad baltarusiai demonstruotų lojalumą – save laikytų ne tik Lenkijos piliečiais, bet ir baltarusių kilmės lenkais. To siekė nacionalistiškai nusiteikę valdžios atstovai. Lenkijos valdžios asimiliacinė politika tautinių mažumų atžvilgiu baltarusių sąmonėje nekūrė teigiamo lenkų įvaizdžio. Pavyzdžiui, 1925 m. kilo konfliktų dėl katalikų pamaldų laikymo gimtąja kalba Vilniaus vyskupystėje, kuriai vadovavo lietuvis vysk. Jurgis Matulaitis (1871–1927 m.). Jis pritarė baltarusių kalbos vartojimui pamaldose. Taip pat buvo lenkinama ir pravoslavų liturgija.

Ypač aktyvi lenkinimo sritis buvo mokykla. Net vietovėse, kur baltarusiai sudarė gyventojų daugumą, steigtos dvikalbės mokyklos, taip išlaikant lenkų kalbos dominavimą. Po 1928 m. buvo uždarytos baltarusių gimnazijos Vilniuje, Radaškonyse, baltarusiai gimnazistai buvo kaltinami komunistine veikla ir areštuojami. Valstybinės baltarusių organizacijos Varšuvoje dar iki 1937 m. galėjo steigti bibliotekas-skaityklas, skatinti amatus,

liaudies kultūrą, tradicinius verslus, tačiau kartais valdžia tokie veiklai ne tik trukdė, bet už ją net baudė. Baltarusiai savo ruožtu boikotodavo lenkų valdžios iniciatyvas, bendradarbiaujančiuosius su lenkų administracija vadino „vakariečias“ („zapadnikais“), kolaborantais, net fašistais.

Su lenkiškumo apraiškomis (okcidentalizmu) kovojo Baltarusių valstiečių ir darbininkų taryba, siekdama išlaikyti baltarusių tautos savitumą (politikos, valstybės valdymo, kultūros, švietimo, tikybos srityse). Todėl Lenkijos valdžia šią Tarybą vadino „Maskvos tarnais“, „Kominterno agentais“, stengėsi sumenkinti jos narius. Kita vertus, Tarybos veikėjai prolenkiškus baltarusius vadino „nacionalistų gauja, tarnaujančia Varšuvos fašistams“.

Kovoje su lenkinimu daug įtakos turėjo Baltarusiškų mokyklų draugija, tačiau jos veiklai buvo įvairiai trukdoma, vienas kitas kunigas buvo net suimtas už baltarusiškų mokyklų steigimą Vilniaus vyskupijoje. Antibaltarusiškai valstybės politikai, įgyvendinamai Vilniaus vaivadijoje, vadovavo Vilniaus vaivada plk. Liudvikas Bocianskis. Jam itin aktyviai talkino Vilniaus arkivyskupas Romualdas Jalbžykovskis, kuris uždraudė baltarusių katalikams, net priklausantiems krikščionių demokratų partijai, būti baltarusių draugijų nariais. Autorius cituoja Z. Ponarskį: „[...] susidūrus dviem valstybinėms koncepcijoms – federacinei ir inkorporacinei, – nugalėjo inkorporacinė“. Arkivyskupas R. Jalbžykovskis ir vaivada L. Bocianskis veikė sutartinai. Pirmasis naikino unitų ir pravoslavų parapijas, antrasis šalino baltarusius kunigus. Tokios antibaltarusiškos politikos rezultatas – iki 1938 m. baltarusių kultūrinių ar religinių draugijų liko tik trys, kurios jau „nekenkė“ Lenkijai, o Antrojo pasaulinio karo išvakarėse – tik viena: Baltarusių bitininkų draugija.

Tokia politika baltarusių atžvilgiu pasiekta, kad 1939 m. pradžioje Varšuvos laikraščiai rašė, jog baltarusių problemos neegzistuoja.

tuoja, o karinė valdžia konstatavo, kad baltarusiams neturi priekaištų dėl požiūrio į valstybinę politiką.

Kilus karui daugelis baltarusių dezertyravo iš lenkų armijos, pasak autoriaus pateiktos to meto laikraščio citatos, „tapdami diversantų ir „chlopų“ gaujų aukomis“. Tačiau gen. W. Anderso prisiminimai rodo, kad tai nebuvo masinis reiškinys: „[...] baltarusiai jautėsi lenkais ir buvo puikūs kariai per 1939 m. karą“.

Pranešėjas apibendrindamas savo darbą teigė, kad „vakariečio“ („zapadniko“) arba okcidentalisto stereotipas tarp baltarusių atsirado dar XVI a. šlėktų luome, kuris XVIII a. pabaigoje visai sulenkėjo, o XIX a. rusų imperijoje vyravo rusifikacija ir pravoslavėjimas. Po Pirmojo pasaulinio karo baltarusiams siekiant nepriklausomybės, kuriai prieštaravo ir Lenkija, ir Lietuva, ir bolševikų Rusija, viskas pasikeitė. „Vakariečiais“ buvo laikomi lenkai žemvaldžiai, vietiniai valdininkai ir naujakuriai. Baltarusių santykiai su lenkais, nuo seno gyvenančiais tose vietovėse, buvo geri, jie nemėgo tik atvykėlių naujakurių ir civilių kolonistų. Baltarusius, bendradarbiaujančius su lenkų administracija, jie niekinamai vadino kolaborantais ir baltarusių reikalų išdavikais. Lenkų valdžia į tai atsakydavo represijomis, kaltino ryšiais su komunistais.

Autorius pranešimą baigė istoriko Bohdano Civinskio citata, kuri, matyt, sutapo su

jo nuomone: „Iš visų savo kaimynų, matyt, apie baltarusius galime pasakyti mažiausiai. Šis nežinojimas nėra ryšių stokos padarinys, tiesiog negalime jų išskirti iš kitų „Rytų“ žmonių. Taip buvo visada, ir atrodo, kad būtent tai – kaimynystės problemų priežastis. Baltarusiai mums visada atrodė keistai nepibrėžti – ir tokie liko iki šiol“.

Šioje apžvalgoje plačiau perteikti pranešimai, kurie gali būti įdomūs ir Lietuvos skaitytojui. Juose atsiskleidžia lenkų istorikų požiūris į Lietuvą 1939–1944 m. bei lietuvių tautinės grupės interesus Lenkijos administruojamame Vilniaus krašte. Kiti konferencijoje skaityti pranešimai daugiausia buvo grindžiami kraštotyrine medžiaga, surinkta Balstogės regione ir iki 1939 m. rugsėjo Lenkijos valdomose Vakarų Baltarusijos vietovėse. Tai daugiau etnografiniai, sociologiniai ir etniniai tyrimai.

Bendras konferencijos pranešimų įspūdis, kad net ir jaunesnės kartos istorikai vis dar jaučia nostalgiją 1920–1939 m. Lenkijos rytiniams pakraščiams ir ne visada sugeba atsiriboti nuo tuo laikotarpiu vyravusių mitų bei stereotipų. Gaila, kad nedalyvavo daugiau lietuvių istorikų, kurie būtų galėję argumentuotai paneigti daugelį mums skaudžiai skambančių tezių, kaip antai – Vilniaus krašto grąžinimas Lietuvai vadinamas lietuvių okupacija.